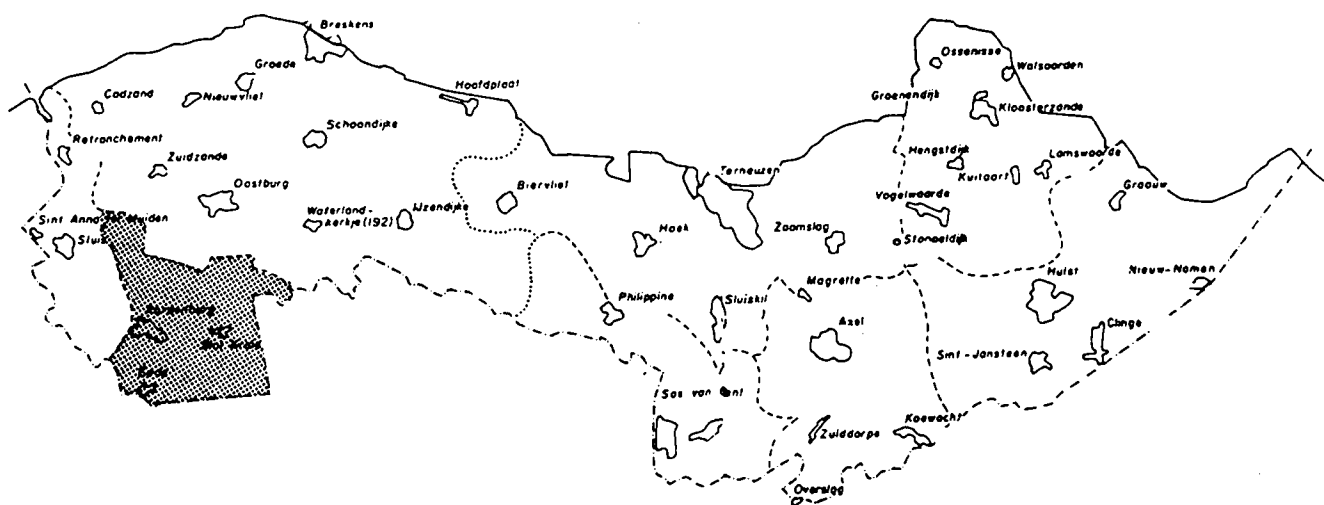

monumenten inventarisatie project zeeland

concept gemeentebeschrijving

aardenburg

(december 1990)

B. I. Sens

INHOUD

Blz.

VOORWOORD	4
1. INLEIDING	5
2. BODEMGESTELDHEID	5
3. GRONDGEBRUIK	6
4. INFRASTRUCTUUR	6
4.1. Wegen	6
4.2. Waterwegen	6
4.3. Tramwegen	6
4.4. Dijken	7
5. NEDERZETTINGEN	7
5.1. Algemeen	7
5.2. Aardenburg	7
5.3. Eede	8
5.4. Sint Kruis	8
5.5. Buitengebied	8
6. SAMENVATTING INVENTARISATIE EN GEBIED MET BIJZONDERE WAARDEN.	9

LITERATUURLIJST

AFBEELDINGEN

VOORWOORD

Wat is het Monumenten Inventarisatie Project?

Door het rijk is in samenwerking met de provincies en de vier grote steden een project ontwikkeld dat als doel heeft de inventarisatie van jonge bouwkunst en stedenbouw in Nederland. "Jonge" betekent hier: tot stand gekomen in de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog.

De verkregen gegevens worden landelijk verzameld en verwerkt. Ze kunnen dienen als uitgangspunt voor verder onderzoek en voor het te voeren beleid van rijk, provincies en gemeenten. Ze bestaan uit regio- en gemeentebeschrijvingen en uit de inventarisatieresultaten (veldwerk).

Regiobeschrijving

De inventarisatie wordt per provincie (of grote stad) gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie Zeeland in drie werkgebieden verdeeld, namelijk Midden-Zeeland, Noord-Zeeland en Zeeuwsch-Vlaanderen.

Per gebied wordt eerst een regiobeschrijving gemaakt, met daarin een beschrijving van de historische en ruimtelijke ontwikkelingen in de periode ca. 1850-1945. Bij de beschrijving wordt globaal aandacht besteed aan de algemeen historische aspecten van bestuurlijke, landschapelijke, sociaal-economische en geografische aard.

Gemeentebeschrijving

Met behulp van de regiobeschrijving vindt nader onderzoek plaats per gemeente en per kern. In eerste instantie gebeurt dit op basis van literatuurstudie en vergelijkend kaartonderzoek. De resultaten hiervan worden aangevuld met gegevens uit de object- en complexinventarisatie. Het onderzoek leidt tot een korte beschrijving van de kernen per gemeente en de historische en ruimtelijke ontwikkeling daarvan, waarbij aandacht wordt besteed aan algemeen historische aspecten van onderwerpen die ook bij de regiobeschrijving zijn behandeld (zie boven).

Met behulp van (voornamelijk) historisch kaartmateriaal wordt inzicht gegeven in de ruimtelijke ontwikkelingen.

Wanneer een kern in de betrokken periode belangrijke functionele en stedenbouwkundige ontwikkelingen heeft doorgemaakt, wordt er bovendien een overzichtskaart toegevoegd van deze ontwikkelingen met een typologie van de uitbreidingen.

De regio- en gemeentebeschrijvingen vormen de basis voor het veldwerk. Het veldwerk bestaat uit inventarisaties van objecten, complexen en stedenbouwkundige structuren, die voor de periode belangrijk en/of kenmerkend of juist bijzonder zijn. Aan de gemeentebeschrijvingen is een samenvatting van het veldwerk toegevoegd.

1. INLEIDING

De gemeente Aardenburg ligt in West Zeeuwsch-Vlaanderen en heeft een oppervlakte van 5.083 ha.

De gemeente grenst in het noorden aan de gemeente Oostburg, in het oosten en zuiden aan het koninkrijk België en in het westen aan de gemeente Sluis (afb. 1).

De gemeente bestaat uit het stadje Aardenburg, de dorpen Eede en Sint Kruis en de gehuchten Bakkersdam (ged.), Biezen, Draaibrug, Moershoofde, Smedekensbrugge, Valeiskreek en Vuilpan. Eede en Sint Kruis waren tot 1941 zelfstandige gemeenten.

2. BODEMGESTELDHEID

De gemeente Aardenburg bestaat landschappelijk gezien uit polderland en uit dekzandgebied.

Het polderland behoort tot het nieuwland en bestaat globaal beschouwd uit een patroon van grote zandige geulen en uitgestrekte kleiige vlakten. De grote geulenstelsels zijn als gevolg van de relatief hoge stroomsnelheden tijdens de sedimentatie gevuld met zand, dat plaatselijk bij een latere overstroming bedekt is met een dun kleilaagje. Soms zijn er, vooral bij de aftakkingen van de geulen, zandige opwassen gevormd. Tot één van de duidelijkste voorbeelden in Zeeuwsch-Vlaanderen behoort de Passageule, waarin een grote zandige opwas (de Plate) ligt bij de aftakking van de St. Kruiskreek.

Naast de grote geulenstelsels hebben zich jonge zeekleigebieden gevormd. Dit zijn over het algemeen zeer vlakke gebieden. Het jonge zeekleigebied is op enkele plaatsen doorsneden met kreken en kreekresten. Ook komen doorbraakgeulen voor, die tijdens overstromingen gevormd zijn en soms de loop van een reeds bestaande watergang volgden. Dit is fraai te zien aan het rechte verloop van de Eekloosche Watergang, die in de 13e eeuw als veenkanaal gegraven is.

Het dekzandgebied bestaat uit hoog gelegen ruggen met lager gelegen gedeelten er tussen.

De mooi ontwikkelde dekzandrug Heille-Aardenburg-Sint Kruis is opvallend. Het lager gelegen dekzand ten zuiden hiervan (de "Biezen") is gedeeltelijk met een dunne kleilaag bedekt, die naar het zuiden uitwigt. Hier komt het dekzand weer aan de oppervlakte te voorschijn.

Toen Zeeuwsch-Vlaanderen nog grotendeels uit een aantal eilanden bestond, vond de afwatering op natuurlijke wijze plaats op de omliggende geulen.

Vooraf toen in 1864 de Zwinpolder tot stand kwam, was de afwatering van de polders rond Aardenburg zeer slecht. Met de aanleg, in de jaren zeventig van de vorige eeuw, van de zeesluis en wachtsluis bij Cadzand en het uitwateringskanaal door het achterland, verbeterde de afwatering.

3. GRONDGEBRUIK

Vergeleken met andere delen van Zeeland, was er in Zeeuwsch-Vlaanderen steeds weinig weiland in verhouding tot bouwland.

Rond 1819 was in West Zeeuwsch-Vlaanderen de verhouding in oppervlakte weiland ten opzichte van bouwland respectievelijk 2-15. Tussen 1931 en 1941 lag deze verhouding niet veel anders.

In het jonge zeekleigebied kwam voornamelijk akkerbouw met gemengde bedrijven voor. De grote geulenstels bezitten nogal onvruchtbare droogtegevoelige grond, die vooral als grasland in gebruik is. De voormalige krekten en kreekresten bezitten drassig grasland.

In het dekzandgebied zijn de hoge ruggen ook nu nog grotendeels als akker in gebruik. Op de hogere delen komt vanouds ook bos voor. De lagere delen zijn grotendeels als grasland in gebruik. Door de afwisseling van akkergrond en weiland komen er veel gemengde bedrijven voor. In de omgeving van Eede was veel vlasnijverheid, maar deze is in de jaren zeventig van deze eeuw geheel verdwenen.

In het dekzandgebied is de vroeger typerende strokenverkaveling met rondom hakhoutwallen sinds de recente ruilverkaveling vervangen door een moderne blokverkaveling, waarvan de perceelsgrootte nog beduidend minder is dan in het kleigebied.

In dit laatste gebied is een rationele, grootschalige en rechte blokverkaveling te vinden.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Wegen

In het dekzandgebied waren de wegen vanouds op de hogere dekzandruggen gesitueerd. Hier is lintbebouwing ontstaan.

Het wegenpatroon heeft een onregelmatiger en kleinschaliger beloop dan het patroon in het overige deel van de gemeente (polderland), waar veelal rechte polderwegen zijn aangelegd, in een wijdmaziger patroon.

4.2. Waterwegen

Behalve watergangen en krekten, bevinden zich in het gebied geen waterwegen van betekenis.

4.3. Tramwegen

In de periode 1886-1940 had men in Zeeuwsch-Vlaanderen een uitgebreid tramlijnnet tot stand gebracht, dat naar verhouding veel omvangrijker was dan in de rest van Zeeland. Het sloot op verschillende plaatsen aan op het Belgische tramlijnnet.

De S.B.M. (Stoomtram Maatschappij Breskens-Maldegem) was de eerste van de vier tramwegmaatschappijen, die Zeeuwsch-Vlaanderen als werkterrein hadden. Zij begon in 1887 de dienst van Breskens over Oostburg en Aardenburg naar het Belgische Maldegem. Van Draaibrug, waar onder andere de remises gevestigd waren, voerde een zijlijn naar Sluis, die

in datzelfde jaar nog doorgetrokken werd tot de haven van die plaats. De Belgische stoomtramlijn Aardenburg-Brugge, die bij het Belgische Middelburg over de grens ging, werd in 1904 in gebruik genomen. Deze lijn heeft voor grensoverschrijdend verkeer nooit veel betekenis gehad.

Nadat in 1940 reeds de internationale aansluitingen via onder andere Aardenburg door oorlogshandelingen waren vervallen werd in 1948 door de S.B.M. het personenvervoer per tram stopgezet; de lijnen werden in 1950 opgeruimd.

Bij de genoemde tramlijnen waren de sporen die zich binnen de bebouwde kom bevonden meestal in de bestrating aangelegd, terwijl ze daarbuiten in de wegberm lagen.

4.4. Dijken

Het bestaande rationele dijkenstelsel, dat voornamelijk uit de 17e eeuw stamt, werd in de inventarisatieperiode niet verder uitgebreid.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

Het stadje Aardenburg ligt in het westen van de gemeente met ten zuiden hiervan het dorp Eede en ten oosten het dorp Sint Kruis. De meeste gehuchten bevinden zich in het zuidelijk deel van de gemeente, in het aan de Belgische grens gelegen dekzandgebied.

Het wat grotere gehucht Draaibrug bevindt zich ten noorden van Aardenburg.

Inwonertal

	1849	1899	ca. 1940	1990
Aardenburg	1628	1985	2100	2384
Eede	1275	1139	1300	1000
Sint Kruis	562	677	650	353

5.2 Aardenburg

Aardenburg is op een hoge zandrug gelegen en was al voor het begin van onze jaartelling bewoond. In de Middeleeuwen was het een belangrijke havenstad aan de Ee, een zijarm van het Zwin. Oorlogsverwoestingen en verzanding van de haven maakten tegen 1400 een einde aan de bloei. Aan het begin van de 17e eeuw werd het ruime stadsgebied verkleind en werd een kleinere vesting aangelegd. Hierbij werd een gedeelte van Aardenburg, met name aan de oostkant, buitengesloten, waardoor de markt nu aan de rand van de stad ligt. Van de 17e eeuwse vestingswerken zijn nog belangrijke restanten bewaard gebleven.

Aardenburg werd als vesting verlaten in 1688 en sindsdien is landbouw de voornaamste activiteit. Tot 1813 lag er een haven aan de westzijde van de Kaaipoort, waar zich tegenwoordig een plein met fontein bevindt. Het stadje werd in 1944, toen het enige tijd in de frontlinie lag, zwaar beschadigd; veel van de oude bebouwing ging toen verloren.

In de inventarisatieperiode zijn in Aardenburg geen nieuwe straten aangelegd. De bebouwing uit deze periode bestond voornamelijk uit verdichting en verlenging van bestaande structuren.

De Katholieke kerk aan de Weststraat werd in 1851 gebouwd en in 1926 vergroot. De Doopsgezinde kerk aan de Weststraat dateert van vóór de inventarisatieperiode en was oorspronkelijk opgetrokken achter een woonhuis, dat in 1888 werd vervangen door de huidige voorbouw met torentje. Eveneens aan de Weststraat staat het postkantoor uit 1903. Aan de Markt werd in 1893 een kazerne met brandspuitgebouwtje en arrestantenlokaal gebouwd. Het huidige stadhuis aan ditzelfde plein is een vervanging uit de jaren vijftig (achterbouw 1977-78).

5.3. Eede

Dit dorp aan de Belgisch-Nederlandse grens is ontstaan tijdens de Tachtigjarige Oorlog en kreeg een lineaire structuur, bepaald door veenontginning. Het is in 1944 door oorlogshandelingen nagenoeg geheel verwoest en is daarna met behoud van het oude stratenpatroon weer langzaamaan opgebouwd.

In Eede was veel vlasnijverheid, maar deze is in de jaren zeventig van deze eeuw vrijwel geheel verdwenen.

5.4. Sint Kruis

Sint Kruis heeft, evenals Eede, veel te lijden gehad van oorlogsverwoestingen, waardoor er geen objecten uit de periode 1850-1945 zijn geïnventariseerd. Het dorp is na de verwoesting weer langzaamaan opgebouwd.

5.5. Buitengebied

De streek rond Aardenburg is nog steeds een grotendeels agrarisch gebied. Het dekzandgebied in het zuiden van de gemeente is dichter bebouwd dan het polderland.

Verspreid in het landschap liggen de boerderijen, die veelal gemengde bedrijven zijn.

Een opvallend element in het landschap vormt het voormalige hoogtorenverdeelstation aan de Langeweg.

Ten westen van Aardenburg ligt het eind 19e eeuwse landgoed Elderschans, dat in een neo-rennaissance stijl is opgetrokken.

6. SAMENVATTING INVENTARISATIE EN GEBIED MET BIJZONDERE WAARDEN

De kern Aardenburg is zwaar gehavend in de Tweede Wereldoorlog. Overal in het stadje wordt voor-oorlogse bebouwing afgewisseld door na-oorlogse of ingrijpend aangepaste bebouwing. Zo is de Markt na de Tweede Wereldoorlog aan twee zijden herbouwd, terwijl de zuid-westzijde grotendeels van vóór 1850 is en de noord-westzijde van rond de laatste eeuwwisseling. Deze laatste zijde is uit MIP-oogpunt interessant vanwege het kazernecomplex met koetshuis en het brandspuithuis annex arrestantenlokaal met het bijzondere torentje; het geheel is stedenbouwkundig en architectonisch interessant en zeer karakteristiek voor de bouwtijd. Het pand Markt 30 sluit hier architectonisch bij aan.

De Weststraat bezit naast wederopbouw tevens bouwwerken uit de diverse voorgaande eeuwen. Veel forse bouwwerken, die in oorsprong van vóór 1850 zijn, vormen aardige voorbeelden van 19de eeuwse gevelmodernisering in pleisterarchitectuur.

Een bijzonder aardig voorbeeld van laat 19de eeuwse architectuur is de voorbouw van de Doopsgezinde kerk, klein van afmetingen met rijke detailleringen, vooral bij de entree partij en het daarboven geplaatste torenachtige element.

De grote Katholieke kerk uit 1851 van architect P. Soffers bezit met name waarde als mede-silhouetbepalend object dat in het begin van de 20ste eeuw ingrijpend is verbouwd en vergroot; de oorspronkelijke architectuur is echter verminkt, de forse koepel op de viering is nu een aandacht trekkend element.

De Herendreef laat zien dat de wat meer welgestelden er vanaf het einde van de 19de eeuw de voorkeur aan gaven buiten de stad in een boomrijke omgeving te wonen. Een interessant gebouw met parkachtige tuinaanleg is de buitenplaats Elderschans, gebouwd in neo-renaissance stijl. Tussen deze buitenplaats en de stad verzezen in het begin van deze eeuw enige kleinere villa's in, voor de bouwtijd, karakteristieke stijl. Ten noorden van Aardenburg staat aan de Draaibrugseweg eveneens een villa-achtig woonhuis, uitgevoerd met rijke bijzondere detaillering van rond de laatste eeuwwisseling.

De bebouwing in Sint Kruis vertoont vrijwel geheel na-oorlogse kenmerken of is wegens oorlogsschade sterk verbouwd. Uit oogpunt van het MIP is dit dorp niet interessant.

Hetzelfde geldt voor een zeer groot deel van het dorp Eede, dat in de Tweede Wereldoorlog nagenoeg geheel van de aardbodem werd weggevaagd. In de eigenlijke kern resteren nog slechts enkele woningen met een voor-oorlogs uiterlijk. Nog enkele aardige objecten werden aan de weg Aardenburg-België aangetroffen. Stijl beïnvloeding vanuit België komt daarbij voor, vooral bij de woning Rijksweg 14 met Belgische invloed in de architectuur. Daarnaast is het grenskantoor met chalet-stijl invloeden het noemen waard.

In het relatief kleine buitengebied van de gemeente Aardenburg heeft de Tweede Wereldoorlog veel sporen nagelaten. Na-oorlogse en ingrijpend verbouwde voor-oorlogse bebouwing overheerst in dit gebied. De nog resterende voor-oorlogse agrarische bebouwing bezit een aantal streekeigen kenmerken. De Vlaamse invloed in dit grensgebied spreekt uit de gebouwenvorm zoals de veel toegepaste mansarde-dakvorm en enige afgeknotte woning topgevels met pinakel-achtige elementen. Daarnaast geven de toegepaste materialen de gebouwen een streekeigen uiterlijk. Veel voorkomend zijn de oranje-rode belgische baksteen en geligbruine gemeleerde baksteen, mogelijk van de steenfabriek Aardenburg. De daken zijn, naast tuile du nord en kruispannen, veelvuldig gedekt met ruitsgewijs gelegde eternietleien. In tegenstelling tot de woningen in de nederzettingen bezitten veel plattelandswoningen op de begane grond schuiframen in plaats van stolpramen. Meerdere woningen bezitten op de zolder in de topgevels rondboogramen. In het gehucht Smedekensbrugge is nog enige sfeer bepalende, vooroorlogse bebouwing van traditionele aard aangetroffen.

De doorgaans bakstenen schuren zijn veelal van het dwarsdeeltype met 2 mendeurstellen per langsegevel uitgevoerd. Ze duiden op middelgroot landbouw- of gemengd bedrijf. Het boerderijcomplex aan de Maagdenweg 1 bezit vrij monumentale gebouwen en is van zekere agrarische en landschappelijke waarde.

Het hoogtoren verdeelstation aan de Langeweg is door de solitaire ligging een oriëntatiepunt en van nutsbedrijfshistorische waarde. Wat voor het buitengebied in het algemeen is gesteld, geldt eveneens voor de vrij dicht bebouwde grensstreek Eede-Biezen-Valeiskreek-Vuilpan-Moershooft. Ook hier weinig voor-oorlogse overblijfselen in de agrarische- en de daartussen voorkomende woonbebouwing. Wel dient in deze grensstreek de onlangs verlaten roterij, juist ten oosten van Eede aan de Brieversweg, genoemd te worden. Hoewel deze waarschijnlijk na-oorlogs is, sluit de bedrijfstak en de karakteristieke bebouwing aan bij de voor-oorlogse periode.

Gebied met bijzondere waarden (zie kaartje):

De woonkern Draaibrug is vooral interessant vanwege de daar nog aanwezige bebouwing, behorende bij de tramlijn Breskens-Maldegem. Achter de bebouwing aan de doorgaande weg naar Aardenburg bevinden zich nog enkele remise gebouwen uit eind 19de/begin 20ste eeuw, terwijl iets oostelijk daarvan, dicht bij de doorgaande weg, een rijtje personeelwoningen en een bouwblokje, waarin een wachtlokaal, staan.

Het gebied is van belang als restant van een voor de streek belangrijke voormalige infrastructurele voorziening.

LITERATUURLIJST

A. Dijkers, H.G. Hesselink, Trams en tramlijnen, de stoomtrams op de Zuid-Hollandse eilanden en in Zeeland, Rotterdam (1973)

Encyclopedie van Zeeland, 3 delen, Middelburg

H.G. Hesselink, Geschiedenis der tramwegen in Zeeuwsch-Vlaanderen 1987-1949, Kloosterzande (1984)

Historische Atlas Zeeland, Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000, Landsmeer 1989

Kunstreisboek van Nederland - Zeeland, Weesp 1985

J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, V, Zeeland, Zaltbommel 1971 (oorspr. Leeuwarden 1866)

S.E. Steigenga-Kouwe, Zeeuws-Vlaanderen, (Proefschrift R.U.U.) Den Haag, 1950

De vegetatie van Zeeuwsch-Vlaanderen, samenst. K.M. Mooij, Provinciale Planologische Dienst voor Zeeland, Middelburg 1986

G.A.C. van Vooren, Aardenburg in oude ansichten, Zaltbommel 1971

G.A.C. van Vooren, Aardenburg in oude ansichten, deel 2, Zaltbommel 1975

G.A.C. van Vooren, De Gemeenten Sluis en Aardenburg toen en nu, Hulst 1990

G.A.C. van Vooren, Op verkenning door Aardenburg, (Aardenburg, 1984)

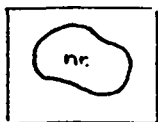
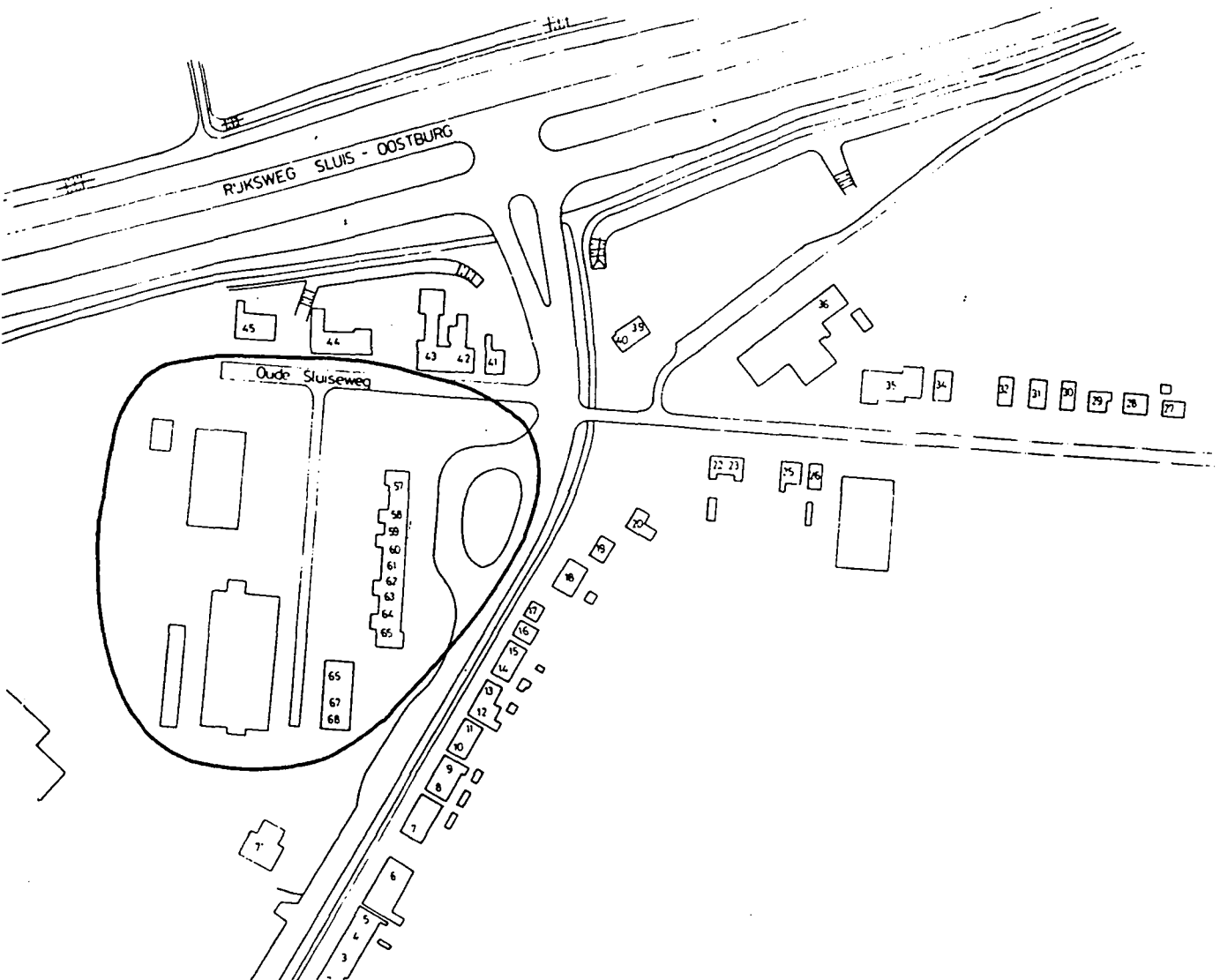
D. Vos, Lijst van Nederlandse gemeenten, VUGA uitgeverij B.V., 's-Gravenhage

M.H. Wilderom, Tussen Afsluitdammen en Deltadijken, IV, Zeeuwsch-Vlaanderen, Middelburg 1973

Zeeland in Vogelvlucht, Leeuwarden ca. 1980

AFBEELDINGEN

1. Gemeente Aardenburg, topografische kaart 1985
2. Gemeente Aardenburg, 1866, uit: J. Kuyper, zie literatuurlijst
3. Gemeente Eede, 1866, zie afb. 2
4. Gemeente Sint Kruis, 1866, zie afb. 2
5. Aardenburg, topografische kaart ca. 1936-1946 en straatnamenkaart
6. Eede, Sint Kruis, topografische kaart ca. 1936-1946.

benoemd gebied met bijzondere waarden

CRITERIA VOOR AANDUIDING GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

I. Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit, zoals:

1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
2. betekenis vanwege de verkaveling/ inrichting/voorzieningen;
3. betekenis vanwege architectonische/ architectuurhistorische kwaliteit;
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).

+

II. Bijzondere historische betekenis, zoals:

1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig denken;
3. betekenis vanwege de innovatie-waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).

+

III. Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:

1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.

IV. Gaafheid (van de I t/m III genoemde kwaliteiten).

±

V. Zeldzaamheid (van de I t/m III genoemde kwaliteiten)

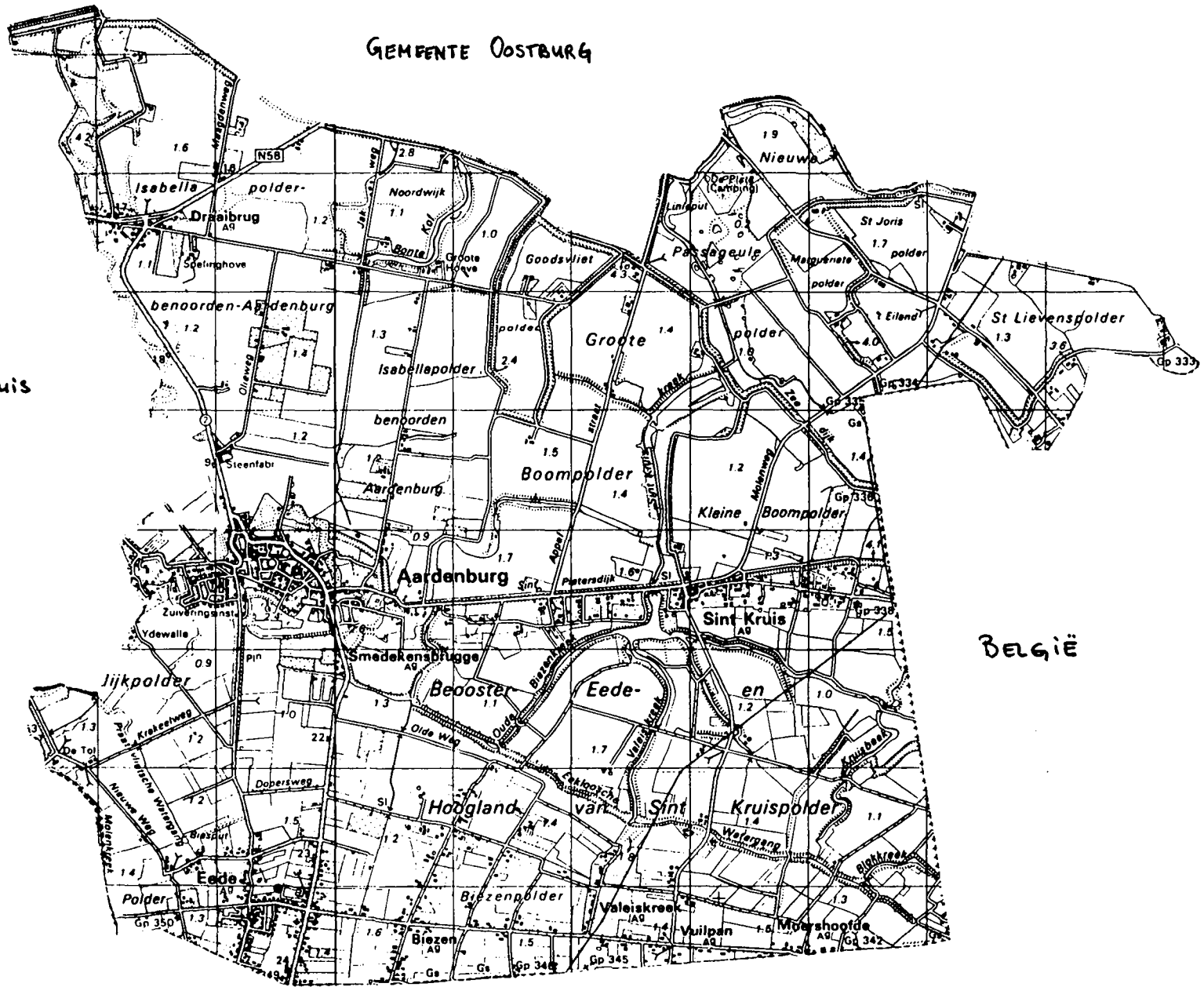
+

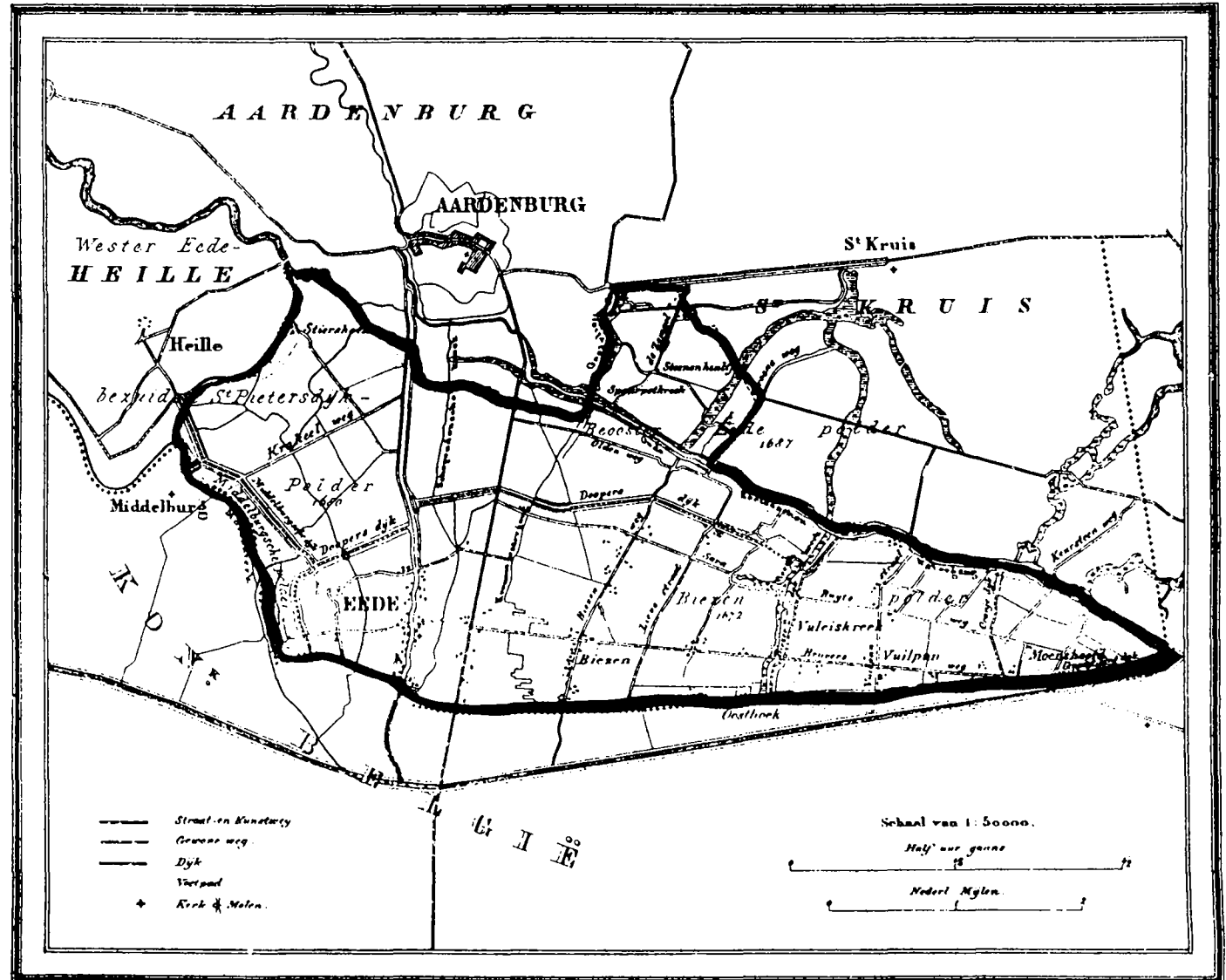
GEMEENTE OOSTBURG

GEMEENTE SLUIS

BELGIË

BELGIË

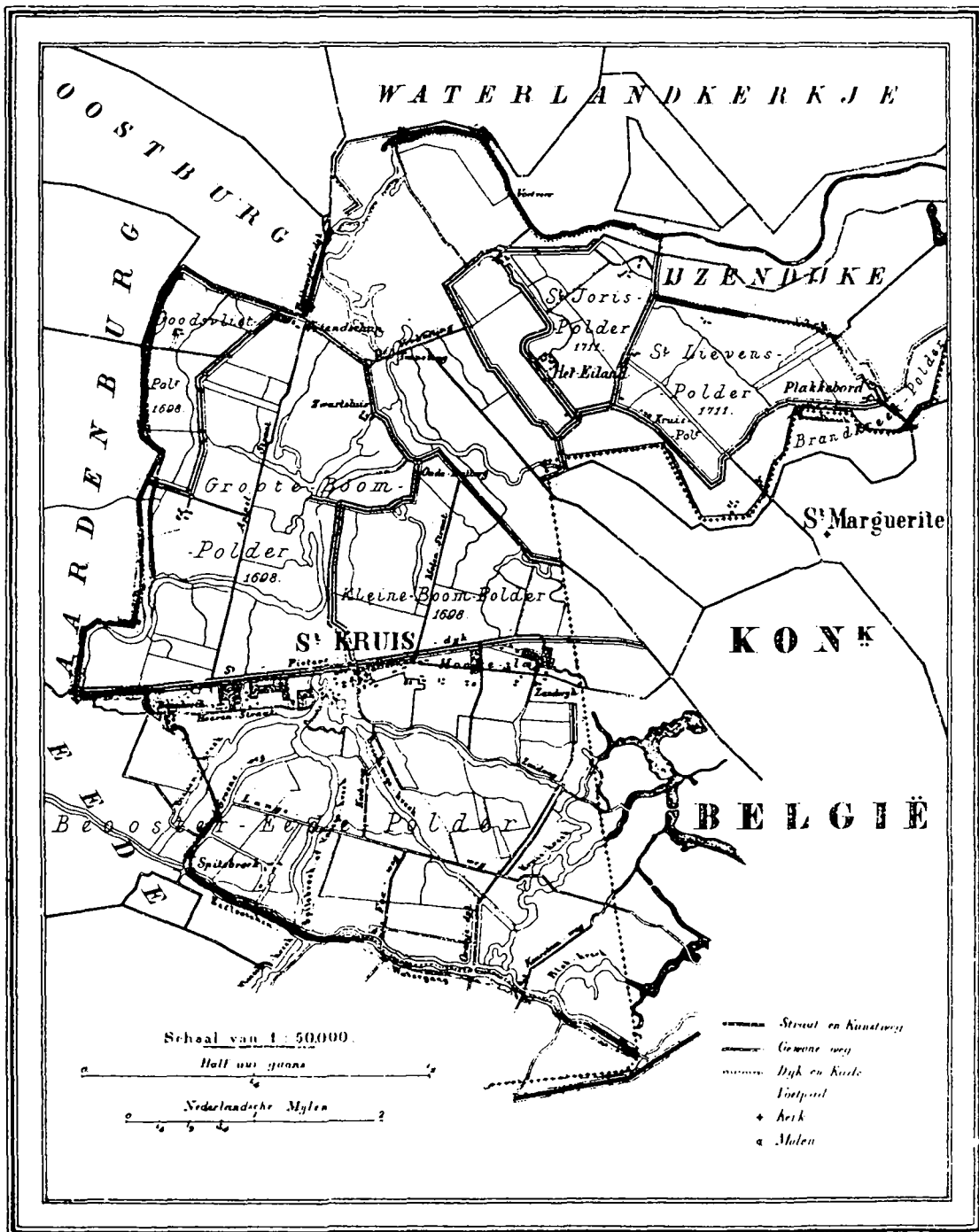

1866

1346 Banders, 1275 Inwoners.

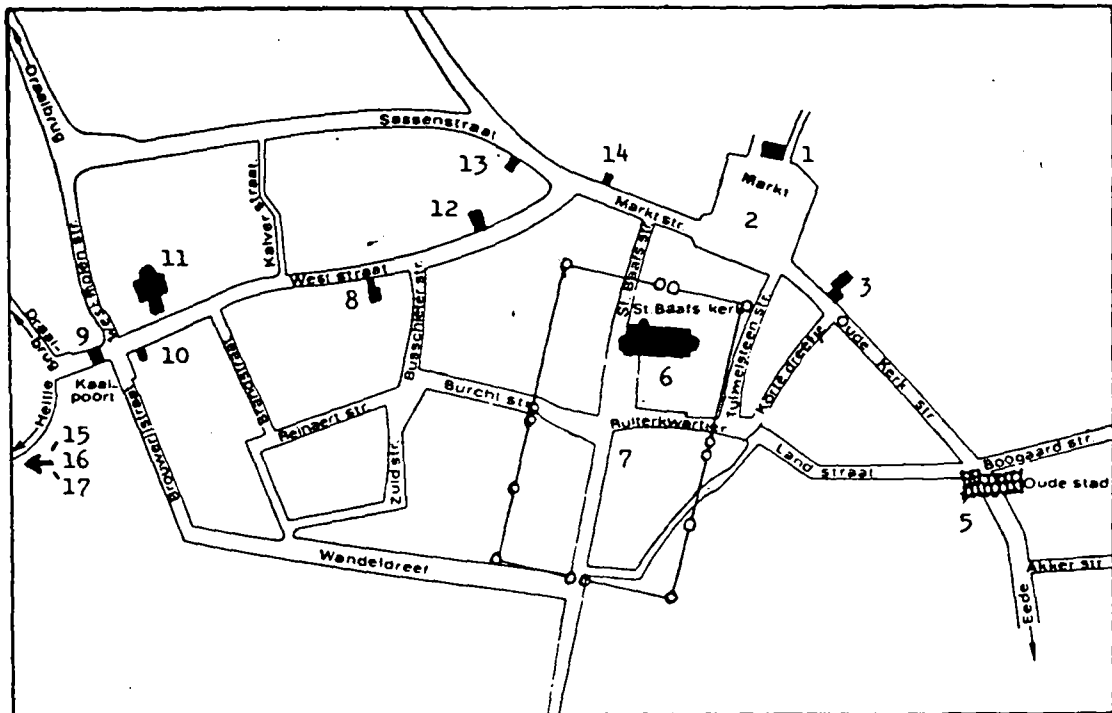
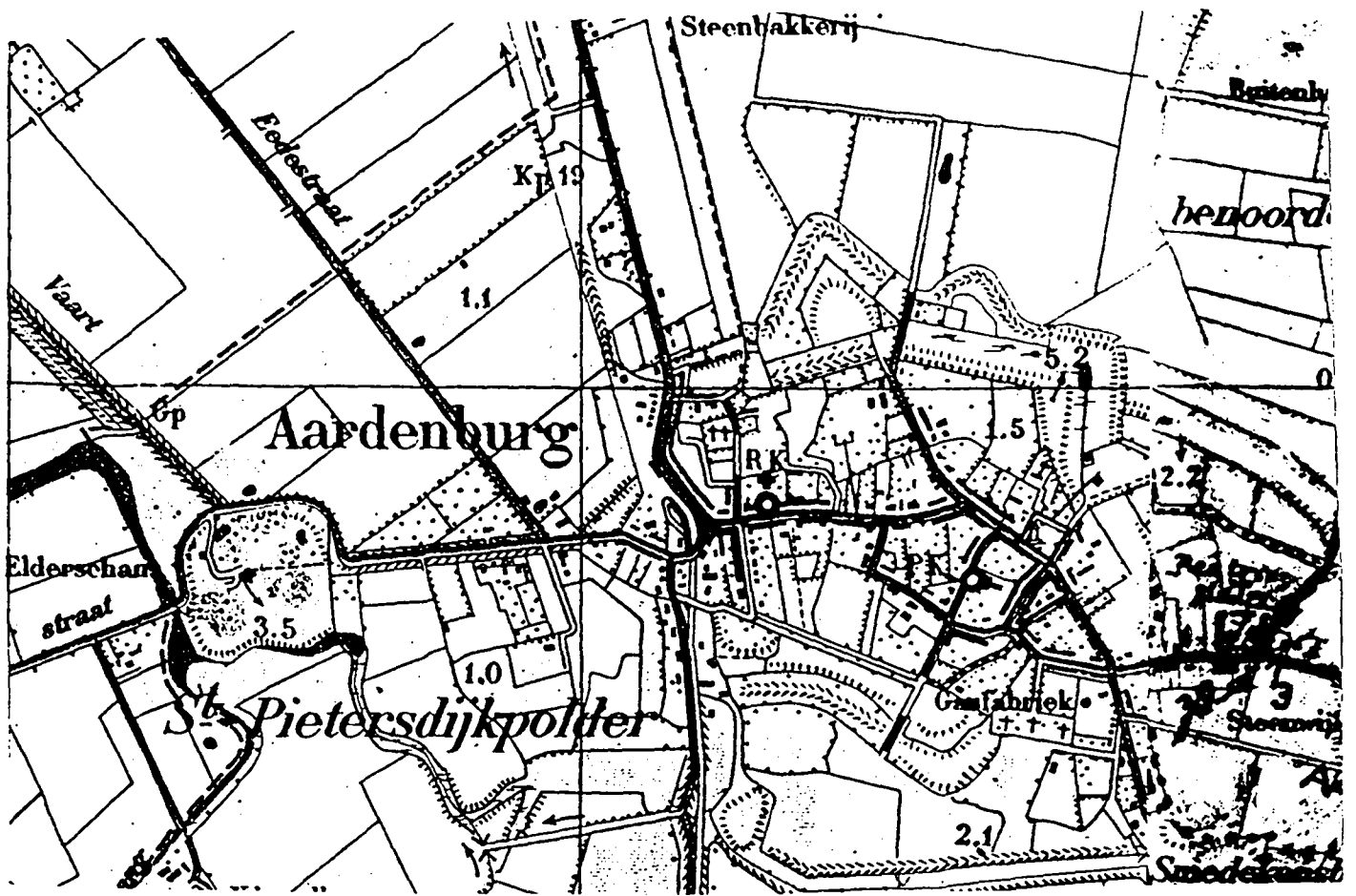
Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

1866.

2140 Bunders 645 Inwoners.

Uitgegeven en uitgezonden te Zeeland door de warden

Plattegrond van Aardenburg (De nummers verwijzen naar de tekst)

1. Stadhuis	10. De Gouden Eikel
2. Markt	11. Katholieke kerk
3. Burgergasthuis	12. Burgerweeshuis
4. Mariakerk	13. Gereformeerde kerk
6. Sint-Baafskerk	14. Gemeentemuseum
7. Romeins castellum	15. Sportpark
8. Doopsgezinde kerk	16. Elderschan
9. Kaipoort	17. Van Eeghenhuis

